

Școala doctorală interdisciplinară
Domeniul de doctorat: ISTORIE

TEZĂ DE DOCTORAT

Doctorand:
ANCUȚA-MARIA, ILIE

Conducător Doctorat:
prof. univ. dr. habil. IOAN, ALBU

**ICONOGRAFIA INTRĂRII ÎN BISERICA DIN ȚĂRILE
ROMÂNE ÎN CONTEXT SUD-EST EUROPEAN
(SECOLELE AL XIV-LEA – AL XVI-LEA)**

SUMAR

Lucrarea „*Iconografia intrării în biserică din Țările Române în context sud-est european (secolele al XIV-lea – al XVI-lea)*” este rezultatul demersului de cercetare întreprins pe perioada studiilor doctorale sub îndrumarea domnului prof.univ.dr.habil. Ioan Albu, coordonator științific.

Teza de doctorat este produsul unui efort sistematic de a identifica și realiza un repertoriu al temelor iconografice reprezentate în zona portalurilor de intrare și de trecere din biserică. Obiectul concret al cercetării îl reprezintă zonele de intrare în biserică și iconografia acestora. Aceste zone pot diferi în cazul fiecărui monument în funcție de regiune, sau de epoca mai strictă căreia i se supune prin abordare artistică. Imaginile sunt plasate strict în aceste portaluri, sau în apropierea lor.

Tema aleasă este expresia unui interes personal mai vechi față de arta medievală din Țările Române, interes concretizat încă din perioada studiilor de licență și masterat.

Perioada analizată a fost cea a secolelor al XIV-lea – al XVI-lea, o perioadă exemplară din mai multe puncte de vedere. Monumentele selectate sunt din Țara Românească și Moldova, ctitorii domnești sau boierești, care au primit decorul mural în acest interval. Am alăturat acestora monumente semnificative din arealul sud-est european, contextul mai larg abordat oferind posibilitatea deslușirii de trăsături care individualizează sau aseamănă realizări pe care le putem include sintezei largi bizantine.

Am ales să abordez tematica într-o manieră interdisciplinară. O analiză a iconografiei numai din punct de vedere artistic ar surprinde doar forme și coloristică hieratice, într-un alfabet pictural solemn, uneori convențional, poate rigid, oricum subordonat unor convenții implicite dictate de canoane religioase. Este evident că această abordare a analizei doar cu instrumentele artistice ne-ar păstra departe de intențiile creatorilor.

Demersul științific are o abordare multidisciplinară, prin prisma instrumentelor de analiză caracteristice mai multor domenii de studii. Elemente de istorie, istoria artei, arhitectură, sociologie și teologie se împletesc pe parcursul lucrării în vederea formulării unor analize și interpretări (concluzii) pertinente.

Lucrarea aparține domeniului larg al istoriei artei, cu accent pe perioada bizantină și post-bizantină. Principala metodologie folosită este analiza iconografică, dar pentru necesități cerute de scopul lucrării am făcut și interpretare iconologică. Am folosit metoda studiului de caz pentru prezentarea generală a monumentelor, pe principiile cronologic și geografic. Studiile de caz sunt rezultatele documentării din surse bibliografice și cercetării de teren asupra

monumentelor alese. În urma cercetării de teren, am realizat o colecție de fotografii ale picturii murale.

Am structurat lucrarea în șase capitole grupate în trei părți, pentru a oferi un parcurs logic analizei. Prima parte este dedicată clarificării elementelor teoretice, a evoluțiilor cercetărilor în domeniu, a definirii conceptelor operaționale. În partea a doua am făcut o descriere de detaliu a monumentelor selectate, urmând ca partea a treia să fie dedicată studiului temelor iconografice din zona intrării în biserică în monumentele selectate din Țările Române. Pentru comparație, am prezentat monumente reprezentative din contextul sud-est european.

În *Partea I. Abordări teoretice*, pe lângă prezentarea preocupărilor și studiilor dedicate iconografiei medievale românești și bizantine, am definit concepte cu care am operat în selectarea monumentelor și realizarea repertoriului de teme (*Capitolul I. Stadiul actual al cercetării în domeniu*) și am realizat o expunere a concepțiilor despre sacru ale celor mai cunoscuți cercetători, antropologi, istorici ai religiilor, filosofi, teologi, părinți ai bisericii de diferite confesiuni (*Capitolul II. Sacru și spațiu sacru: conceptualizări*). Toate aceste noțiuni și idei își realizează rolul hermeneutic implicit în capitolele de prezentare monografică și comparativă a monumentelor.

Am studiat o vastă literatură de specialitate pentru a oglindi sintetic stadiul actual al cercetărilor în domeniu și a identifica nișa în care să plasez demersul cercetării mele. Tema pe care o propun contribuie, printr-o abordare multi și inter-disciplinară, la acoperirea unei arii tematice mai puțin cercetate: studiul temelor iconografice din zonele de intrare și de trecere din biserică din secolele al XIV-lea – al XVI-lea, al plasării lor în contextul artei din spațiul sud-est european și al clarificării rolului lor în aceste zone ale bisericii, în legătură cu arhitectura și cu intrarea simbolică dintr-un spațiu profan într-unul sacru.

Arhitectura – prin uși, pereți despărțitori – și programul iconografic au un rol esențial în definirea diferitelor spații de parcurs în drumul exterior-interior și în diferențierea lor calitativă și simbolică. Intrarea într-un spațiu sacru constituie zona care, fizic, psihic și simbolic, conduce de la o stare, condiție la alta. Intrările au un efect transformator asupra persoanei care este dispusă să parcurgă drumul din exterior în interior.

Tot în cadrul acestui capitol, am considerat necesar să delimitez și să definesc spațiul bisericii care va face obiectul analizei iconografice: intrarea în biserică și zonele de trecere dintr-o încăpere în alta.

Am acordat un spațiu larg în *Capitolul II* pentru a expune diversele abordări ale conceptelor de sacru și spațiu sacru. Conceptul de sacru este complex și i-a preocupat de-a lungul timpului pe mulți cercetători, din diferite domenii de la teologie, studii religioase și

istoria religiilor, până la sociologie, filosofie, istorie, antropologie. Subiectul a fost abordat din tot atâtea perspective metodologice, fără a se putea ajunge la o definiție comună a conceptului. Definițiile sacralului diferă de la un autor la altul.

Însăși încercarea de a realiza un istoric al evoluției ideii de sacru și de a clasifica tendințele abordărilor poate fi o întreprindere dificilă și subiectivă, dependentă de perspectiva din care analizezi această evoluție. Un loc aparte am alocat modului în care este reflectat spațiul sacru în Sfânta Scriptură și cum este definit și interpretat de Părinții Bisericii și teologii bizantini (Dionisie Aeropagitul, Sfântul Maxim Mărturisitorul, Sfântul Simeon al Tesalonicului). Am realizat o trecere în revistă a principalelor idei și lucrări care au conturat de-a lungul secolelor al XIX-lea și al XX-lea discuția despre conceptul de sacru. Am încercat să respect un criteriu cronologic în structurarea ideilor, cu mențiunea că acesta a fost uneori omis, cu scopul de a conferi coerență unei evoluții a conceptului de sacru legate de anumite domenii de studii și perspective metodologice. Spațiul acordat în expunerea fiecărei idei variază în funcție de aportul acesteia în evoluția conceptului.

În partea a doua a lucrării (*Partea II. Monumentele în secolele al XIV-lea – al XVI-lea în Țările Române*), am considerat utilă descrierea contextului mai larg bizantin în acele racorduri istorice și artistice apropiate perioadei analizate și care puteau avea influență asupra temelor și stilului iconografiei din Țările Române (*Capitolul III. Contextul istorico-artistice*). Am urmărit, în acest fel, să aduc alte elemente care să facă posibilă înțelegerea a ceea ce este propriu și ceea ce este diferit în acest domeniu. În sud-estul european a fost posibilă apariția unei tradiții artistice atunci când instituțiile politice și ecleziastice au fost suficient de dezvoltate pentru a asigura o relație continuă cu cei care realizau actul de construire și creație, care să includă o comandă fermă și finanțare. S-au întrunit aceste condiții la jumătatea secolului al XIV-lea în Valahia, unde bisericile mănăstirilor Cozia și Sf. Nicolae din Curtea de Argeș expun un ciclu pictural de tradiție bizantină paleologă, iar aproximativ un secol mai târziu în Moldova putem găsi un program artistic articulat complet, în cadrul aceleași tradiții.

Capitolul IV (*Analiza monumentelor din Țara Românească și Moldova. Secolele al XIV-lea – al XVI-lea*) este alocat prezentării monumentelor selectate din cele două țări românești. Prin studiu bibliografic amplu și vizite la fața locului, am selectat din Țara Românească următoarele monumente: biserica domnească „Sf. Nicolae” din Curtea de Argeș, biserica „Sfânta Treime” de la Cozia, bolnița „Schimbarea la Față” a mănăstirii Bistrița din Vâlcea, biserica „Adormirea Maicii Domnului” a fostei mănăstiri Stănești din Vâlcea, bolnița „Sfinții Apostoli Petru și Pavel” a mănăstirii Cozia, biserica „Intrarea Maicii Domnului în Biserică” a mănăstirii Snagov, biserica „Adormirea Maicii Domnului” a mănăstirii Tismana,

biserica „Sf. Nicolae” a mănăstirii Bucovăț, biserica „Sf. Nicolae” a mănăstirii Căluui. La acestea s-au adăugat următoarele monumente din Moldova: biserica „Sfântul Nicolae” din Rădăuți, biserica „Sfânta Cruce” din Pătrăuți, biserica „Sfântul Ilie” din Suceava, biserica „Sfântul Gheorghe” Voroneț, biserica „Sfântul Nicolae” Popăuți, biserica „Sfântul Nicolae” Bălinești, biserica „Înălțarea Domnului” Neamț, biserica „Tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul” Arbore, biserica „Pogorârea Sfântului Duh” Dobrovăț, biserica „Sfântul Gheorghe” din Hârlău, biserica „Sfântul Nicolae” Probotă, biserica „Sfântul Gheorghe” a mănăstirii Sf. Ioan cel Nou din Suceava, biserica „Adormirea Maicii Domnului” din Humor, biserica „Buna Vestire” Moldovița, biserica „Sfântul Nicolae” Coșula, biserica „Tuturor Sfinților” Părhăuți, biserica „Învierea Domnului” a mănăstirii Sucevița.

În Țara Românească, pentru perioada sfârșitului secolului al XIII-lea - începutul secolului al XIV-lea, activitatea constructivă ne este cunoscută prin resturile arheologice ale bisericilor de la Drobeta-Turnu Severin și Sân Nicoară din Curtea de Argeș, iar pictura poate fi urmărită începând cu mijlocul secolului al XIV-lea. Dinainte de această perioadă nu se păstrează dovezi relevante, în afară de câteva fragmente găsite în pământ, în stratul corespunzător ruinei bisericii din cetatea Severinului. Cele mai vechi picturi, de interes pentru cercetători, care se păstrează, sunt cele de la biserica domnească „Sf. Nicolae” din Curtea de Argeș și cele din pronaosul bisericii „Sfânta Treime” din Cozia. Acestea sunt și primele exemple de pictură aparținând stilistic epocii paleologice târzii, păstrate din Țara Românească.

Pictura murală din secolul al XV-lea prezintă o lacună de informare. Perioada coincide cu frământări politice, căderea imperiului și înaintarea turcilor în peninsula balcanică. Ctitoriile realizate în vreme de relativă liniște politică sunt modeste și nu păstrează pictura acestei perioade.

Perioada relativ mai liniștită și prosperă a sfârșitului de secol al XV-lea și început de secol al XVI-lea se reflectă în ctitoriile de anvergură realizate acum, din care se păstrează mai multe ansambluri murale.

Din perioada cuprinsă între a doua jumătate a secolului al XIV-lea și prima jumătate a secolului al XV-lea nu se păstrează resturi de pictură murală în Moldova, care să poată fi cercetate cu rezultate semnificative. Descoperiri fragmentare ale unor urme de culori se află în gropnița și naosul ruinii de la Vatra Moldoviței, din timpul lui Alexandru cel Bun, iar în Cetatea de Scaun a Sucevei, fragmente de tencuială cu pictură dintr-o capelă demolată din timpul lui Ștefan cel Mare.

Pictura murală cu vechimea cea mai mare este realizată într-o nișă a bisericii din Dolheștii Mari și, la fel de veche, la biserica din Lujeni. Primele ansambluri complete, care s-

au mai păstrat din vechea pictură moldovenească, sunt cele de la Pătrăuți, Voroneț, Sf. Ilie și Milișăuți (distrus în primul război mondial). Schema decorativă de bază este aceeași, diferențele fiind de remarcat doar în detalii.

Istoria Moldovei a fost marcată în mod unic de domnia lui Ștefan cel Mare prin realizări în plan artistic. Pictura murală și ceramica, împreună cu adevărate tezaure de artă păstrate în mănăstiri și care dau valoarea integrală a acestora, alcătuiesc un patrimoniu aparte.

Realizările artistice ale sfârșitului de secol al XV-lea moldovean își au originea în arta epocii anterioare. A existat o tradiție locală, un fond material în domeniul materialelor, tehnicilor și stilului constructiv și decorativ, strâns legat de vecinătatea imediată, nord-estul Transilvaniei. Influențele bizantine și orientale, romanice și gotice vin să se adauge în straturi succesive abordărilor autohtone în domeniul construcțiilor și ulterior artei, realizând treptat un stil original.

În secolul al XVI-lea, domnitorul Petru Rareș continuă activitatea de ctitor a tatălui său, operă pe care a început-o cu pictura murală de la Dobrovăț (1529). Două mari înnoiri, care caracterizează această perioadă, au loc în vremea domniei lui Petru Rareș: apariția pridvorului și a picturii exterioare. Încă un element care caracterizează construcțiile din vremea lui Petru Rareș este prezența frecventă, între spațiul naosului și cel al pronaosului, a camerei mormintelor, gropnița.

Pentru monumentele selectate din Țările Române, am realizat o identificare istorică a fiecărui edificiu, am prezentat date semnificative constructive și artistice și am analizat iconografia portalurilor de trecere.

În ultima parte a lucrării (*Partea III. Iconografia intrării în biserică*) am prezentat temele iconografice identificate în portalurile de trecere, sau în apropierea acestora. Este vorba de acele subiecte care apar predilect în aceste zone. Astfel, am identificat zece teme (*Capitolul V. Studiul temelor iconografice din zonele de intrare și trecere din biserică. Semnificații*): *Maica Domnului, Arhanghelii Mihail și Gavriil, Deisis, Sfânta Cruce, Mandylion, Mâna lui Dumnezeu ținând sufletele dreptilor, reprezentări de Sfinte Femei, Sfânta Mare Muceniță Marina, Sfânta Cuvioasă Maria Egipteanca, Icoana de hram*. La acestea se adaugă alte teme care, deși conțin, cel puțin unele dintre ele, figuri de nivelul cel mai înalt de sfințenie, nu apar cu precădere în aceste zone și din acest motiv le-am grupat separat. A fost analizată fiecare temă iconografică din perspectivele care au făcut posibilă evidențierea semnificației sale. Acesta este motivul pentru care au fost îmbinate prezentarea istorică – pentru că momentul în care au apărut, ce conglomerat de mentalități, folclor, sau superstiții le-au generat erau foarte

importante în explicarea semnificației și statutului lor actual într-un program iconografic –, analiza artistică, hermeneutica religioasă.

De asemenea, am considerat util să prezint temele iconografice și într-o abordare diferențială, comparativă a monumentelor, realizând un sinopsis care dă un plus de claritate subiectului analizat (*Capitolul VI. Studiul temelor iconografice în zona sud-est europeană, în Țara Românească și Moldova, în secolele al XIV-lea – al XVI-lea. Abordare diferențială*). În acest sens, am analizat temele iconografice repertoriate în zonele de intrare și trecere din bisericile de secol al XIV-lea – al XVI-lea pe două planuri. În cadrul acestui capitol, cele zece teme recurente sunt tratate în parte și sunt prezentate, în paralel, exemple ale prezenței lor în monumente din Țările Române și din zona sud-est europeană. În al doilea rând, am realizat un tabel sinoptic ce urmărește localizarea temelor iconografice în bisericile analizate. Astfel, în tabel (prezentat integral în Anexă), pentru fiecare monument sunt expuse temele iconografice, grupate pe fiecare zonă de intrare și trecere în parte. Monumentele sunt organizate în trei regiuni, Țara Românească, Moldova și zona sud-est europeană.

Concluziile lucrării vin să întregească demersul științific al tezei de doctorat. Intrarea în biserică și trecerile, prin diferitele portaluri, către încăperile bisericii, delimitează spații cu grade diferite de încărcătură spirituală. Acestea însoțesc și îndrumă călătorul, marcând Calea și creând un traseu ascendent spre inima bisericii.

Inventarul iconografic pe care l-am realizat cuprinde imagini sfinte care veghează, îndrumă, inspiră în dialog cu arhitectura și procesiunea religioasă. În acest compozit sincretic de imagine, muzică, imaginație stă puterea de a realiza scopul prezenței în lăcașul de cult, care nu este unul estetic. Analiza iconografiei poate realiza un decupaj în interiorul acestui compozit cu scopul evidențierii unor semnificații preliminare, însă doar simfonia tuturor elementelor implicate transmite mesajul deplin al prezenței într-un locaș de cult.

CUPRINS

SUMAR.....	i
SUMMARY	vii
CUPRINS.....	1
INTRODUCERE.....	4
PARTEA I. ABORDĂRI TEORETICE.....	7
CAPITOLUL I. STADIUL ACTUAL AL CERCETĂRII ÎN DOMENIU	8
1. Stadiul actual al cercetării iconografice	8
2. Definirea conceptelor operaționale	12
CAPITOLUL II. SACRU ȘI SPAȚIU SACRU: CONCEPTUALIZĂRI.....	17
1. Spațiul sacru în Sfânta Scriptură.....	17
2. Spațiul sacru la Părinții Bisericii și teologii bizantini	21
2.1. Pseudo-Dionisie Areopagitul	21
2.2. Sfântul Maxim Mărturisitorul (580 - 662)	23
2.3. Sfântul Simeon al Tesalonicului (ca. 1375-1430).....	25
3. Abordarea din mediul academic umanist	27
3.1. Perspectiva sociologică	30
3.2. Roger Caillois și Collège de Sociologie.....	34
3.3. Perspectiva teologică.....	35
3.4. Fenomenologia religiei. Gerardus van der Leeuw	39
3.5. Fenomenologia religiei. Mircea Eliade	40
3.6. Studii recente.....	43
3.7. Crearea de spații sacre. Alexei Lidov.....	45
PARTEA II. MONUMENTELE ÎN SECOLELE AL XIV-LEA – AL XVI-LEA ÎN ȚĂRILE ROMÂNE	47
CAPITOLUL III. CONTEXTUL ISTORICO-ARTISTIC	48
CAPITOLUL IV. ANALIZA MONUMENTELOR DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA. SECOLELE AL XIV-XVI-LEA.....	55
1. ȚARA ROMÂNEASCĂ.....	55
1.1. SECOLUL AL XIV-LEA	56
1.1.1. Biserica Domnească „Sf. Nicolae”, Curtea de Argeș.....	56

1.1.2.	Biserica „Sfânta Treime”, Cozia	58
1.2.	SECOLUL AL XVI-LEA	60
1.2.1.	Bolnița „Schimbarea la Față” a Mănăstirii Bistrița, Vâlcea	60
1.2.2.	Biserica „Adormirea Maicii Domnului” a fostei mănăstiri Stănești, Vâlcea	62
1.2.3.	Bolnița „Sfinții Apostoli Petru și Pavel” a Mănăstirii Cozia.....	64
1.2.4.	Biserica „Intrarea Maicii Domnului în Biserică” a Mănăstirii Snagov	66
1.2.5.	Biserica „Adormirea Maicii Domnului” a Mănăstirii Tismana.....	68
1.2.6.	Biserica „Sf. Nicolae” a Mănăstirii Bucovăț	70
1.2.7.	Biserica „Sf. Nicolae” a Mănăstirii Călușu.....	72
2.	MOLDOVA.....	75
2.1.	SECOLUL AL XIV-LEA	76
2.1.1.	Biserica „Sfântul Nicolae”, din Rădăuți	76
2.2.	SECOLUL AL XV-LEA.....	79
2.2.1.	Biserica „Sfânta Cruce”, din Pătrăuți	79
2.2.2.	Biserica „Sfântul Ilie”, din Suceava	82
2.2.3.	Biserica „Sfântul Gheorghe”, Voroneț	83
2.2.4.	Biserica „Sfântul Nicolae”, din Popăuți	85
2.2.5.	Biserica „Sfântul Nicolae”, din Bălinești	86
2.2.6.	Biserica „Înălțarea Domnului”, Neamț.....	89
2.3.	SECOLUL AL XVI-LEA	90
2.3.1.	Biserica „Tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul”, din Arbore	90
2.3.2.	Biserica „Pogorârea Sfântului Duh”, Dobrovăț.....	93
2.3.3.	Biserica „Sfântul Gheorghe”, Hârlău	95
2.3.4.	Biserica „Sfântul Nicolae”, Probotă	96
2.3.5.	Biserica „Sfântul Gheorghe” a mănăstirii Sf. Ioan cel Nou, Suceava.....	99
2.3.6.	Biserica „Tuturor sfinților”, Părhăuți	102
2.3.7.	Biserica „Adormirea Maicii Domnului”, Humor	104
2.3.8.	Biserica „Buna Vestire”, Moldovița.....	105
2.3.9.	Biserica „Sfântul Nicolae”, Coșula	107
2.3.10.	Biserica „Învierea Domnului” a mănăstirii Sucevița.....	107
	PARTEA III. ICONOGRAFIA INTRĂRII ÎN BISERICĂ	112
	CAPITOLUL V. STUDIUL TEMELOR ICONOGRAFICE DIN ZONELE DE INTRARE ȘI TRECERE DIN BISERICĂ. SEMNIFICAȚII.....	113
1.	MAICA DOMNULUI.....	113
2.	ARHANGHELII MIHAIL ȘI GAVRIIL.....	117
3.	DEISIS	124
4.	SFÂNTA CRUCE	127
5.	MANDYLION.....	129
6.	MÂNA LUI DUMNEZEU ȚINÂND SUFLETELE DREPTILOR.....	133
7.	REPREZENTĂRI DE SFINTE FEMEII	135

8.	SFÂNȚA MARE MUCENIȚĂ MARINA	138
9.	SFÂNȚA CUVIOASĂ MARIA EGIPTEANCA	140
10.	ICOANA DE HRAM	142
11.	ALTE TEME	143
CAPITOLUL VI. STUDIUL TEMELOR ICONOGRAFICE ÎN ZONA SUD-EST EUROPEANĂ, ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA, ÎN SECOLELE AL XIV-LEA – AL XVI-LEA. ABORDARE DIFERENȚIALĂ.		
146		
1.	MAICA DOMNULUI.....	146
2.	ARHANGHELII MIHAIL ȘI GAVRIIL	150
3.	DEISIS	152
4.	SFÂNȚA CRUCE	153
5.	MANDYLION.....	155
6.	MÂNA LUI DUMNEZEU ȚINÂND SUFLETELE DREPTILOR	155
7.	REPREZENTĂRI DE SFINTE FEMEI	156
8.	SFÂNȚA MARE MUCENIȚĂ MARINA	157
9.	SFÂNȚA CUVIOASĂ MARIA EGIPTEANCA	158
10.	ICOANA DE HRAM	160
11.	ALTE TEME	163
	Imagini ale lui HRISTOS	163
	JUDECATA DE APOI.....	164
	APOSTOLII PETRU ȘI PAVEL	165
	TABLOUL VOTIV	166
	MOTIVE ORNAMENTALE.....	168
	TEME IZOLATE	169
CONCLUZII		173
BIBLIOGRAFIE.....		180
LISTA ILUSTRĂȚILOR		203
ILUSTRĂȚII.....		221
ANEXA		440

Cuvinte cheie:

sacru, spațiu sacru, zona de intrare în biserică, zonele de trecere din biserică, Țările Române, secolele XIV-XVI, zona sud-est europeană, program iconografic, biserică, pictură murală, Maica Domnului, Arhanghelii Mihail și Gavriil, Deisis, Sfânta Cruce, Mandylion, Mâna lui Dumnezeu ținând sufletele dreptilor, reprezentări de sfinte femei, Sfânta Mare Muceniță Marina, Sfânta Cuvioasă Maria Egipteanca, Icoana de hram